

LEZEN IN BEWEGING

Ontwikkelingen in leesbevordering, lees- en literatuuronderwijs,
digitaal lezen en toetsing

Jeroen Dera & Roel van Steensel (red.)

STICHTING LEZEN REEKS
DEEL 38

ISBN 978-94-6301-493-9

Academische Uitgeverij Eburon, Utrecht

www.eburon.nl

Omslagontwerp: Erik olde Hanhof & Judith Schoffelen, Amsterdam

Grafisch ontwerp: Studio Iris, Leende

©Stichting Lezen 2024

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

INHOUD

VOORWOORD	13
LEZEN IN VIER BEWEGINGEN: TER INLEIDING	15
<i>Jeroen Dera & Roel van Steensel</i>	
Over de auteurs	23
Literatuurlijst	23
ONTWIKKELINGEN OP HET TERREIN VAN DE LEESBEVORDERING	
EFFECTEN VAN LEESMOTIVATIE-INTERVENTIES IN HET ONDERWIJS: EEN META-ANALYSE	29
<i>Lisa van der Sande, Roel van Steensel, Suzanne Fikrat-Wevers en Lidia Arends</i>	
Samenvatting	29
1 Inleiding	29
2 Theoretische achtergrond	30
2.1 Motivationale mechanismen	30
2.2 Kenmerken van de interventie en de steekproef	31
2.3 Onderzoeksvragen	32
3 Onderzoeksopzet	32
4 Resultaten	33
4.1 Effecten van de interventies	33
4.2 Moderator-analyses	33
4.2.1 Interventiekennmerken	36
4.2.2 Steekproefkennmerken	36
5 Conclusie	37
6 Slotbeschouwing	39
Over de auteurs	39
Literatuurlijst	40
EEN BOEKENCLUB ALS AANJAGER VAN DE LEESMOTIVATIE EN DE LITERAIRE COMPETENTIE VAN PABOSTUDENTEN	49
<i>Inouk Boerma</i>	
Samenvatting	49
1 Inleiding	49

2	De opzet van de boekenclub	50
2.1	Analyse	52
3	De leesmotivatie van de deelnemende studenten	52
4	De literaire competentie van de deelnemende studenten	54
4.1	Beleving	54
4.2	Interpretatie	55
4.3	Beoordeling	56
4.4	Narratief begrip	56
5	Conclusie en discussie	58
6	Slotbeschouwing	59
	Over de auteur	60
	Literatuurlijst	61

ONTWIKKELINGEN OP HET TERREIN VAN HET DIGITALE LEZEN

	MAAKT AI ALLES BETER?	65
	<i>Eliane Segers & Erika Schlatter</i>	65
	Samenvatting	65
1	Inleiding	65
2	Een kleine geschiedenis van AI	66
3	AI in het onderwijs	68
4	AI en leren lezen	69
5	AI en begrijpend lezen	70
6	NOLAI	71
7	Conclusie en slotbeschouwing	72
	Over de auteurs	73
	Literatuurlijst	73

GETTING A FEEL FOR BOOKTOK: UNDERSTANDING AFFECT ON TIKTOK'S

	BOOKISH SUBCULTURE	75
	<i>Sonali Kulkarni</i>	
	Summary	75
1	Introduction	75
2	Affect on BookTok: Where does it come from?	78
2.1	Locating affect	78
2.2	Dynamics of attention and imitation	79
3	Affect on BookTok: Where can we take it?	83

Acknowledgements	84
References	84
Author bio	86
EEN GEVOEL KRIJGEN VOOR BOOKTOK: INZICHT IN AFFECT IN DE BOEKENSUBCULTUUR VAN TIKTOK	87
<i>Sonali Kulkarni</i>	
Samenvatting	87
1 Inleiding	87
2 Affect op BookTok: Waar komt het vandaan?	90
2.1 Het lokaliseren van affect	90
2.2 Dynamiek van aandacht en imitatie	92
3 Affect op BookTok: waar kunnen we naartoe?	95
Dankwoord	97
Over de auteur	97
Literatuurlijst	97
ONTWIKKELINGEN OP HET TERREIN VAN LEES- EN LITERATUURONDERWIJS	
FICTIE EN DEMOCRATIE: DE SCHOFT EN HET ROBOTMEISJE	103
<i>Odile Heynders</i>	
Samenvatting	103
1 Introductie	103
2 Literaire fictie	104
3 De auteur van fictie als onderzoeker	106
4 Lezen als responsief proces	108
5 Kritisch discours in een cultuur	109
6 Het democratisch principe van fictie	110
Over de auteur	111
Literatuurlijst	111
'WAAROM MOETEN WE EIGENLIJK AL DIE BOEKEN LEZEN?'	
HOE DOCENTEN NEDERLANDS HET LEZEN VAN LITERATUUR LEGITIMEREN RICHTING HUN LEERLINGEN IN DE BOVENBOUW HAVO EN VWO	113
<i>Jeroen Dera</i>	
Samenvatting	113
1 Inleiding	113

2	Opzet van het onderzoek	114
2.1	Participanten	114
2.2	Opzet van de enquête	115
2.3	Procedure	116
2.4	Data-analyse	116
3	Resultaten	117
3.1	Legitimeringen voor het lezen van literatuur in antwoord op de open vraag (derde sectie van de vragenlijst)	117
3.2	Gebruik en ingeschatte overtuigingskracht van de bevroegde legitimeringen (vierde sectie van de vragenlijst)	120
3.3	Legitimeringen die docenten vaker zouden willen inzetten (vijfde sectie van de vragenlijst)	122
4	Conclusie en slotbeschouwing	122
	Over de auteur	123
	Literatuurlijst	123
NEDERLANDS LEESONDERWIJS IN DE DIGITALE TIJD: RICHTING, REALISATIE EN RESULTATEN.		125
<i>Els Stronks</i>		
	Samenvatting	125
1	Nog meer onderzoek?	125
2	LeesEvolutie: de richting van nieuw leesonderwijs	127
3	LeesEvolutie: de realisatie van nieuw leesonderwijs	131
	Digitale tijd	134
4	Conclusie en slotbeschouwing	135
	Over de auteur	135
	Literatuurlijst	135
SAMEN LEREN OVER LEZEN: LEESONDERWIJS VERBETEREN DOOR SAMENWERKING TUSSEN LERAREN, LERARENOPLEIDINGEN EN ONDERZOEKERS		139
<i>Erna van Koeven & Noortje Hemmen</i>		
	Samenvatting	139
1	Inleiding	139
2	Kennis over onderwijs versus kennis van onderwijzen	141
3	Samenwerken in leergemeenschappen	142
3.1	Een leergemeenschap van leraren rond Focus op begrip	144
3.2	Een leergemeenschap van leraren in Taal als Basis	145
4	Tot slot	146

Over de auteurs	147
Literatuurlijst	147
HEBBEN LEERLINGEN IN DE BOVENBOUW VAN HET VWO BEGELEIDING NODIG BIJ HET LEZEN VAN LITERAIRE TEKSTEN? NAAR EEN METHODE VOOR BEGELEID DIEP LEZEN	151
<i>Mira Beukering, Adriana Bus, Roel van Steensel en Jacqueline Bel</i>	
Samenvatting	151
1 Inleiding	151
2 Studie 1	153
2.1 Methode	153
2.1.1 Design	153
2.1.2 Participanten	154
2.1.3 Experimentele conditie	154
2.1.4 Controleconditie	154
2.1.5 Verhalen	154
2.1.6 Instrumenten	154
2.1.7 Procedure	155
2.2 Resultaten	155
2.2.1 Literaire leesvaardigheid	155
2.2.2 Verhaalwaardering	156
3 Studie 2	156
3.1 Methode	156
3.1.1 Design	156
3.1.2 Participanten	157
3.1.3 Interventie	157
3.1.4 Controleconditie	157
3.1.5 Verhalen	157
3.1.6 Instrumenten	157
3.1.7 Procedure	158
3.2 Resultaten	158
3.2.1 Beschrijvende resultaten	158
3.2.2 Toetsing van effecten	159
4 Discussie en conclusies	161
5 Slotbeschouwing	162
Over de auteurs	162
Literatuurlijst	163

ONTWIKKELINGEN OP HET TERREIN VAN TOETSING VAN LEESVAARDIGHEID

TOETSING ALS VliegWIEL VOOR HET LEESONDERWIJS: AFSTEMMING TUSSEN LEERDOELEN, LEERACTIVITEITEN EN TOETSING	169
<i>Gerdineke van Silfhout</i>	
Samenvatting	169
1 Inleiding	169
2 Afstemming doelen, onderwijs en toetsing	170
3 Doelen van het vak Nederlands	172
3.1 Conceptkerndoelen en -examenprogramma's Nederlands	174
4 Kansen en uitdagingen voor centrale toetsing en examinering	175
5 Conclusie en slotbeschouwing	177
Over de auteur	178
Literatuurlijst	178
 TIJD VOOR NIEUWE MUZIEK	 181
<i>Karen Heij</i>	
Samenvatting	181
Inleiding	181
1 Begrip van teksten vaststellen	182
2 Ontwikkeling van denken over leesvaardigheid	182
3 Meten en taal	185
4 Toetsmakers en hun aanpak	186
5 Toetsing en verantwoording	188
6 Conclusies	189
Over de auteur	189
Literatuurlijst	190
 VAN EENTALIGE NAAR MEERTALIGE TOETSING: BETER ZICHT OP HET REKENPOTENTIEEL VAN NIEUWKOMERSKINDEREN	 193
<i>Catherine van Beuningen, Jantien Smit, Marian van Popta</i>	
Samenvatting	193
1 Inleiding	193
2 Functioneel Meertalig Assessment	195
3 Multi-Assessmentproject	195
4 Projectopbrengsten	197
4.1 Voorbeelden van ontwikkelde FMA-praktijken	197

4.1.1	Voorbeeld 1: klokkijken in het Arabisch en Nederlands (Taalschool Utrecht)	197
4.1.2	Voorbeeld 2: rekengesprek met een tolk (TEC Walcheren)	198
4.2	Ervaringen van onderwijsprofessionals	198
5	Conclusie	199
6	Slotbeschouwing	200
	Over de auteurs	202
	Literatuurlijst	202
	STICHTING LEZEN REEKS	205

VOORWOORD

Het zijn roerige jaren voor de leesbevordering. Kinderen en jongeren lezen minder en hun leesmotivatie en leesvaardigheid nemen af. Vooral het ‘diep lezen’ staat onder druk. Jongeren hebben moeite met het reflecteren op teksten, het herkennen van conflicterende informatie en het beoordelen van de kwaliteit en geloofwaardigheid van een tekst.

Dit schaadt niet alleen de ontwikkeling van kinderen en jongeren, het maakt ook de samenleving als geheel kwetsbaar. In onze sterk gedigitaliseerde wereld, waarin online media onze aandacht opslokken, *fake news* alomtegenwoordig is en teksten steeds vaker door kunstmatige intelligentie worden gegenereerd, is geletterdheid belangrijker dan ooit.

Wat betekenen deze veranderingen voor de rol van leesbevorderaars? Tijdens het wetenschappelijk congres Lezen in beweging (december 2023) bogen diverse wetenschappers zich samen met deelnemers over actuele vraagstukken en ontwikkelingen binnen het leesonderwijs en de leesbevordering.

In deze bundel is een groot deel van de congresbijdragen samengebracht in een overzichtelijk geheel. De redacteurs van deze bundel, dr. Jeroen Dera (Nederlandse letterkunde) en prof. dr. Roel van Steensel (Leerstoel Leesgedrag), hebben de artikelen onderverdeeld in vier relevante thema's:

1. Ontwikkelingen op het terrein van de leesbevordering.
2. Ontwikkelingen op het terrein van het digitale lezen.
3. Ontwikkelingen op het terrein van lees- en literatuuronderwijs.
4. Ontwikkelingen op het terrein van toetsing van leesvaardigheid.

Ik ben blij dat Stichting Lezen als kenniscentrum het onderzoek naar lezen kan faciliteren via deze bundel. Hoewel er binnen de wetenschap verschillende bewegingen en verschillende perspectieven op leesbevordering zijn, zijn we het er allemaal over eens dat kinderen en jongeren de kans moeten krijgen om goed en met plezier te kunnen lezen. Ik hoop dat de beschreven onderzoeken uit deze bundel u inspiratie bieden om met dit onderwerp in de praktijk aan de slag te gaan en wens u dan ook veel leesplezier!

Gerlien van Dalen,
Directeur-bestuurder Stichting Lezen

LEZEN IN VIER BEWEGINGEN: TER INLEIDING

Jeroen Dera & Roel van Steensel

Lezen in beweging heette het jaarlijkse wetenschappelijk congres van Stichting Lezen eind 2023. In eerste instantie heeft die titel iets weg van een pleonasme, want is lezen niet per definitie een oefening in beweging? Het stereotiepe beeld van de lezer in een comfortabele fauteuil ten spijt, is lezen vaak ondenkbaar zonder bewegende ogen en vingers, en vooral ook zonder razendsnelle hersencellen die tekens decoderen tot informatie en zo werken aan kennisopbouw op velerlei niveau. Hoe statisch mensen ook kunnen ogen als ze verdiept zijn in een boek, zo dynamisch is lezen als fenomeen.

Als we na de publicatie van PISA-2022 en PIRLS-2021, waarover straks meer, echter over 'Lezen in beweging' spreken, doemt intussen al snel het rampscenario op van een leescultuur in vrije val. De teruglopende leesvaardigheid en de almaar dalende leesmotivatie van jongeren in Nederland en Vlaanderen maken het verleidelijk de beweging van het lezen te duiden als een beweging richting afgrond. Dat is ook de strekking van de teksten die menig columnist aan de leescrisis gewijd heeft (zie bijvoorbeeld Kraak, 2023). Te midden van de mediastorm waarin de leesbevordering en het leesonderwijs nogal eens onder vuur worden genomen, moeten we als leesonderzoekers intussen de rug recht houden. Onze studies laten immers zien dat het tij gekeerd kan worden, zeker als we constructief samenwerken, bij voorkeur over de grenzen van de sociale wetenschappen en de geesteswetenschappen heen (zie ook Dera & Van Steensel, 2022).

Deze bundel, samengesteld naar aanleiding van het voornoemde wetenschappelijk congres van Stichting Lezen, vormt de neerslag van die laatste gedachte. De artikelen die we hier samenbrengen, laten zich niet zomaar rijmen met het discours dat het

lezen richting afgrond beweegt, hoewel ze soms óók onderstrepen dat het vijf voor twaalf is. In plaats daarvan zetten ze in op bewegingen de andere kant op, waarbij leesvaardigheid en leesmotivatie worden gefaciliteerd door interventies die bewezen werken of waarvan het aannemelijk is dat ze werken.

Dat het lezen in een razendsnel veranderende cultuur ook zélf in beweging is, behoeft hierbij nauwelijks een betoog. Dat betreft zowel het vrijetijdslezen, dat voor een groeiende groep lezers ondenkbaar wordt zonder digitale applicaties als Goodreads en TikTok, als het lezen op school, waar grote curriculaire veranderingen op stapel staan die ook implicaties hebben voor de manier waarop het leesonderwijs getoetst wordt. De artikelen in deze bundel sluiten elk bij dit soort bewegingen aan. Ze laten zo zien dat het leesonderzoek met de ontwikkelingen in het lezen zelf meebeweegt. In het vervolg van deze inleiding bespreken we vier van zulke bewegingen in het licht van de teksten die we in dit boek bundelen.

Beweging 1: Ontwikkelingen op het terrein van de leesbevordering

Een beweging die al een tijdlang gaande is, is die naar meer *evidencebased* en *-informed* werken aan leesbevordering. Mede op initiatief van Stichting Lezen zijn de laatste jaren verschillende grootschalige effectstudies uitgevoerd naar de werking van landelijke (voor)leesbevorderingsprogramma's, zoals BoekStart (Van den Berg & Bus, 2015; Bus & De Bondt, 2022), de VoorleesExpress (Broens & Van Steensel, 2019) en de Bibliotheek *op school* (Nielen & Bus, 2016; Van der Sande et al., 2019). De uitkomsten van deze studies zijn over het algemeen gunstig. Zulke evaluaties geven echter maar ten dele antwoord op de vraag aan welke knoppen leesbevorderaars nu precies moeten draaien om effecten te bereiken.

In een zogenaamde 'meta-analyse' van effectstudies naar motivatie-interventies in het onderwijs, probeert Lisa van der Sande in het openingshoofdstuk van deze bundel precies te bepalen welke mechanismen leraren het beste kunnen aanspreken om hun leerlingen te motiveren meer te lezen. Allereerst zag ze dat de *overall*-effecten van deze interventies positief waren, zowel op 'positieve motivaties' (bijvoorbeeld intrinsieke motivatie en leeszelfvertrouwen) als op begrijpend lezen. Het aanspreken van de interesses van leerlingen — bijvoorbeeld door ze te helpen boeken te vinden die aansluiten bij hun belangstelling — lijkt een krachtig mechanisme. Dat effecten op leesmotivatie groter waren naarmate er meer jongens aan een interventie deelnamen, is gunstig: zij zijn gemiddeld immers minder gemotiveerde lezers (Logan & Johnston, 2009). De meta-analyse laat ook zien waar nog werk aan de winkel is: de effecten op begrijpend lezen waren kleiner voor onderzoeken met voornamelijk zwakke

lezers. Mogelijk betekent dit dat de route van motivatie naar leesvaardigheid minder sterk is voor zwakke lezers en dat zij extra ondersteuning nodig hebben om hun leesvaardigheid op een hoger plan te brengen.

Om gemotiveerde leerlingen te kweken, zijn leraren nodig die het goede voorbeeld geven. Onderzoek ondersteunt deze ‘practice what you teach’-gedachte: leraren die zelf regelmatig kinder- en jeugdliteratuur lezen, zijn in het algemeen actievere leesbevorderaars dan leraren die dat niet doen (Burgess et al., 2011; McKool & Gespass, 2009). Het is dan ook zorgelijk dat er aanzienlijke groepen (aankomend) leraren zijn die maar weinig lezen (Applegate et al., 2014; Groothengel, 2017). Inouk Boerma gaat in haar bijdrage na of de introductie van boekenclubs in de pabo-opleiding waar ze lesgeeft een bijdrage levert aan de leesmotivatie van studenten en of deze clubs leiden tot betekenisvolle literaire gesprekken. De ervaringen met deze, grotendeels door studenten zelf gereguleerde boekenclubs, zijn positief. Studenten gaven aan dat deelname bijdroeg aan hun leesplezier en ze praatten met name over narratieve elementen: personages, plot, vertelperspectief, tijd en ruimte (Cornelissen, 2016). De hoop is natuurlijk dat studenten ook met hun leerlingen zulke gesprekken aangaan en ze zo weten te betrekken bij goede kinder- en jeugdliteratuur.

Beweging 2: Ontwikkelingen op het terrein van het digitale lezen

Een van de belangrijkste bewegingen van de afgelopen decennia is die van het lezen van papier naar het digitale lezen. Digitale apparaten zijn niet meer weg te denken uit ons dagelijks leven en de bezorgdheid dat die het lezen belemmeren, is aanzienlijk. Die bezorgdheid gaat allereerst over verdringing: meer schermtijd betekent minder (papieren) boeken lezen (Schaper et al., 2019). Maar ze gaat ook over de consequenties van het type lezen dat we van apparaten doen (kort, fragmentarisch, schakelend) voor het vermogen om langere teksten diep en grondig te verwerken (Carr, 2011; Luyten, 2023; Wolf, 2007).

Maar, zo beargumenteren Eliane Segers en Erika Schlatter in hun bijdrage aan deze bundel, digitale middelen bieden ook kansen. Na een beschrijving van de ontwikkelingen in *artificial intelligence* (AI) en de toepassing ervan in het onderwijs, gaan ze in op de vraag hoe AI kan helpen bij het leren lezen. Ze laten zien hoe AI-tutors leerlingen door middel van spraakherkenning feedback kunnen geven bij het leren decoderen en ze zo helpen accurater en vlotter te verklanken. De ontwikkeling van ondersteuning van AI bij het begrijpend lezen staat nog in de kinderschoenen. Er is geëxperimenteerd met systemen die leerprestaties kunnen voorspellen en teksten of taken daarop kunnen aanpassen of die leerlingen gerichte ondersteuning kunnen

bieden, en met systemen die feedback geven, bijvoorbeeld op schrijfproducten van leerlingen naar aanleiding van een gelezen tekst. De eerste uitkomsten lijken gunstig: de systemen zijn ten minste even effectief als een menselijke tutor. Een belangrijk voordeel lijkt dat de werkdruk van de leraar ermee kan worden verlicht.

Waar de verkoop van Nederlandse literaire fictie gestaag afneemt (KVB Boekwerk, 2023), maakte de verkoop van anderstalige, met name Engelstalige titels tot voor kort een flinke stijging door (28% in 2021, 19% in 2022). Vooral jongeren weten hun weg naar zulke boeken te vinden. BookTok, de ‘bookish’ niche binnen TikTok (vgl. Reddan et al., 2024; Dera et al., 2023), lijkt een belangrijke factor in de verspreiding van deze boeken en spreekt ook commerciële partijen aan: boekhandels spelen er bijvoorbeeld op in door aparte planken met BookTok-boeken in te richten. Sonali Kulkarni maakt in haar bijdrage een analyse van de manier waarop BookTokkers gebruikmaken van emotie om boeken te promoten: in veel BookTok-video’s speelt het openlijk tonen van gevoelens naar aanleiding van een gelezen boek een belangrijke rol. Volgens Kulkarni heeft dat met een aantal factoren te maken, zoals de strijd om schaarse aandacht en de neiging tot imitatie. Hoewel leesbevorderaars kunnen leren van de strategieën die BookTokkers gebruiken, waarschuwt Kulkarni voor het zomaar inzetten van het medium voor leesbevordering: BookTok vormt een gemeenschap die zich moeilijk laat sturen door partijen van buitenaf.

Beweging 3: Ontwikkelingen op het terrein van lees- en literatuuronderwijs

De beweging van het hedendaagse leesonderwijs vindt plaats in roerige wateren. De diagnoses van columnisten volgden elkaar de afgelopen jaren in hoog tempo op – van ‘De leesramp: waar te beginnen? Toch maar bij de pabo’ (Truijens, 2023) tot ‘Leesbevordering? Hou op’ (Sparreboom, 2024). De focus in het leesonderwijs op leesstrategieën en de toetsing van begrijpend lezen via de tekst-met-vragenmethode schopte het zelfs tot de veelbekeken talkshow van Arjen Lubach, en de discussie over de (niet-bestaande) ‘verplichte leeslijst’ wordt periodiek opgerakeld (vgl. Dera, 2021).

Een dergelijke *trial by media* van het leesonderwijs en de leesbevordering dreigt soms het zicht te ontnemen op de vele bewegingen die de laatste jaren in het leesonderwijs (en het literatuuronderwijs als specifieke variant daarvan) zijn ingezet. Het gaat dan niet alleen om veranderingen in het vaak gewraakte centraal examen voor havo en vwo, waarin bijvoorbeeld meer aandacht uitgaat naar stilistische kwesties, maar vooral ook om ontwikkelingen in de vakdidactiek, waarin het lezen in toenemende mate wordt gekoppeld aan andere domeinen, meer focus is komen te liggen op de integratie van inhouden en vaardigheden, en (vooral ook in de pabo) meer nadruk

wordt gelegd op rijke teksten (zie bijvoorbeeld Dera et al., 2023; Van Koeven & Smits, 2021; Van Dijk et al., 2022).

Vakdidactische voorstellen die zich richten op het literatuuronderwijs bewegen zich daarmee ver van het stereotiepe beeld van een stoffig nest vol beschimmelde leeslijsten. Een niet-uitputtende greep uit de recente publicaties, vaak van docent-onderzoekers met een sterke poot in de beroepspraktijk, laat zien dat literatuurdidactisch onderzoek zich juist op actuele maatschappelijke en literatuurwetenschappelijke kwesties richt – variërend van de schrijver als mediapersoonlijkheid (Peeters & Bax, 2023) en de explosieve groei van *young adult*-literatuur (Ackermans, 2022) tot *queer*-representatie (Bongers & Dera, 2023), affect (Draaisma, 2021), klimaatliteratuur (Van Doeselaar, 2023), digitale literaire teksten (Bluijs et al., 2021), poëzie op sociale media (Dera & Van der Starre, 2019), burgerschap (Hernot, 2019) en het diffuser wordende onderscheid tussen ‘lectuur’ en ‘literatuur’ (Dera, 2024).

De bijdragen over lees- en literatuuronderwijs in dit boek zijn elk loten aan deze wijdvertakkende stam. Odile Heynders pleit voor de democratiserende kracht van literaire fictie en demonstreert aan de hand van de recente romans *De Mitsukoshi Troostbaby Company* (2021) van Auke Hulst en *De schoft* (2023) van Marente de Moor hoezeer contemporaine literaire fictie verknoopt is met vraagstukken over democratie en burgerschap. In lijn met haar lectuur van Hulst en De Moor roept Heynders op tot een ‘kritische pedagogie van fictie in een democratische publieke ruimte’, waarbij de meerstemmigheid van fictie – en daarmee haar uitnodiging tot mee- en tegenspreken – door lezers wordt benut.

Hoe verrijkend een dergelijke benadering voor het voortgezet literatuuronderwijs zou kunnen zijn, wordt duidelijk als we Heynders’ betoog confronteren met de empirische data uit de bijdrage van Jeroen Dera. Hij stelde ruim tweehonderd eerstegraadsdocenten Nederlands de vraag wat zij antwoorden als een leerling ten overstaan van de gehele klas vraagt waarom je eigenlijk literatuur zou moeten lezen. De resultaten laten niet alleen zien dat docenten sterk variëren in hun antwoord op die vraag, maar ook dat het rijke reservoir aan mogelijke antwoorden – waaronder varianten op Heynders’ stellingname – in het onderwijs nog niet ten volle wordt benut. In relatie tot de vraag ‘Waarom lezen we eigenlijk?’ zouden we dus kunnen stellen dat er nog bewegingsruimte in het literatuuronderwijs zit.

De vraag naar het *waarom* van (al dan niet literair) lezen komt ook aan de orde in het grote onderzoeksproject *LeesEvolutie*, dat tussen 2024 en 2032 onder leiding van Els Stronks wordt uitgevoerd. In deze bundel geeft Stronks een kenschets van het project, dat zich ten doel stelt om een doorlopende lijn van leesonderwijs te ontwikkelen waarmee jonge lezers worden opgeleid die in staat zijn het gelezene cognitief én affectief te verwerken en voor zichzelf betekenis te geven, zodat zij kunnen participeren en handelen in de samenleving waarin zij opgroeien. Vele bewegingen die we hierboven kort aanstipten, lopen als een rode draad door *LeesEvolutie*: de integratie van kennis en vaardigheden, het toegenomen belang van digitale geletterdheid en de versterkte samenhang tussen lezen en andere domeinen van het (taal)onderwijs.

Belangrijk voor het project *LeesEvolutie* is dat het onderzoek plaatsvindt in een consortium waarin ook het onderwijsveld zélf vertegenwoordigd is. Stronks geeft daarmee feitelijk invulling aan de oproep die Erna van Koeven en Noortje Hemmen doen in hun bijdrage aan deze bundel. Zij bepleiten (en doen verslag van) een werkwijze waarbij wetenschappelijke kennis over effectief leesonderwijs niet enkel vertaald wordt naar de onderwijspraktijk, maar samen met de onderwijspraktijk wordt ontwikkeld en verspreid. Volgens Van Koeven en Hemmen zijn leergemeenschappen waarin kennis *over* onderwijs en kennis *van* onderwijzen samenkomen een goede manier om tot zulke integratie van ‘kennen’ en ‘kunnen’ te komen. Zij pleiten daarbij tevens voor beweging in het curriculum van lerarenopleidingen, waarin volgens hen een meer holistische benadering nodig is waarin de oppositie tussen dit ‘kennen’ en ‘kunnen’ doorbroken wordt.

Volgens ons zijn ook de vele docenten die momenteel via een promotiebeurs aan een proefschrift werken exemplarisch voor de visie van Van Koeven en Hemmen. Als geen ander integreren zij handelingskennis met wetenschappelijke theorie. Dat dit op zijn beurt tot betekenisvolle bewegingen in het leesonderwijs kan leiden, bewijst de bijdrage van Mira Beukering, die promotieonderzoek doet naar wat zij ‘begeleid diep lezen’ noemt. In deze bundel vergelijkt zij de leesprestaties van leerlingen die over een tekst nadenken op basis van input van de docent met leerlingen die de tekst te lijf gaan met hun eigen vragen. Ze laat daarbij zien dat begeleid diep lezen het tekstbegrip meer verbetert dan wanneer leerlingen zelfstandig vragen formuleren op basis van een korte instructie. Wellicht roepen die resultaten, na afronding van dit proefschrift, een belangrijke tegenbeweging in het huidige onderwijs op: weg van de individuele leerling die door de docent gecoacht wordt, en terug naar de docent als centrale spil die klassikaal modelleert wat gedegen lezen betekent?

Beweging 4: Ontwikkelingen op het terrein van toetsing van leesvaardigheid

Bewegingen in het leesonderwijs leveren per definitie ook bewegingen in de toetsing van leesvaardigheid op. Op het moment dat deze bundel verschijnt, is het nieuwe (toetsings)raamwerk voor het taalonderwijs nog in ontwikkeling. De Stichting Leerplanontwikkeling (SLO) is in 2022 in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) gestart met het actualiseren van de kerndoelen voor het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs, alsmede van de examenprogramma's Nederlands voor de bovenbouw van vmbo, havo en vwo. Binnenkort zal dat dus uitmonden in nieuwe doelen voor de summatieve toetsing van leesvaardigheid – waarbij binnen de moderne vreemde talen al gepleit wordt voor examens waarin vaardigheden en inhouden integratief worden getoetst (De Jong et al., 2023) –, maar dat is niet de enige relevante beweging als het om toetsing gaat. Het afgelopen decennium is er immers ook meer focus komen te liggen op formatief toetsen, ook in relatie tot het leesonderwijs (zie bijvoorbeeld al Damhuis, 2015).

Wat toetsen betreft is het lezen dus volop in beweging. Hoe noodzakelijk dat is, blijkt wel uit het recente proefschrift van Patrick Rooijackers (2023), waarin wordt aangetoond dat de focus op de tekst-met-vragen – kenmerkend voor de centrale examens in leesvaardigheid – niet leidt tot diep lezen en niet aanstuurt op leesonderwijs waarin teksten worden gebruikt om *echte* vragen te beantwoorden. Intussen zien we al in het basisonderwijs dat lesmethodes sterk inzetten op teksten met vragen en dat leraren, ondanks het feit dat ze daar kritiek op hebben, sterk geneigd zijn deze opzet te volgen in de uitvoering van het curriculum (Bogaerds-Hazenberg et al., 2022).

De bijdragen over toetsing in deze bundel roepen eveneens op tot beweging in de toetsing van leesvaardigheid. Gerdineke van Silfhout, vanuit SLO zeer nauw betrokken bij de curriculumherzieningen, benadrukt in haar bijdrage het belang van *constructive alignment*, oftewel de afstemming tussen doelen, leeractiviteiten en wijze van evaluatie. Van Silfhout benadrukt dat die manier van evalueren kan afwijken van de toetsvorm van het centraal examen waarvoor leerlingen continu worden getraind, en die niet altijd aansluit bij de doelen die docenten zelf stellen met hun leesonderwijs. Onder verwijzing naar recente onderzoeken bespreekt Van Silfhout daarom voorbeelden van andere toetsvormen die mogelijk inspirerend kunnen zijn voor docenten en curriculummakers.

Die frisse wind zal Karen Heij zeer verheugen, want zij trekt in haar bijdrage een ferme conclusie over de relatie tussen de tekst-met-vragen en de beeldvorming

van het lezen in onze samenleving: “Hoe leesvaardigheid getoetst wordt, draagt ertoe bij dat we over lezen denken als een technische, instrumentele vaardigheid die met behulp van meerkeuzevragen in de mate van beheersing vast te stellen is aan de hand van een korte serie teksten.” Heij laat zien dat de manier waarop we jarenlang leesvaardigheid hebben getoetst een terugslaggeffect op het onderwijs heeft gehad. Ze pleit daarom voor een radicaal andere omgang met toetsen en zet tevens een prangende onderzoeksvraag op de agenda: “Is de manier van toetsing niet veel indringender onderdeel geworden van het leesonderwijs dan we denken en moet toetsing daarmee niet ook nadrukkelijk voorwerp worden van de wetenschappelijke analyse van de leesproblemen van leerlingen?”

Die vraag is op zichzelf al uitdagend genoeg, maar in de bijdrage van Catherine van Beuningen, Jantien Smit en Marian van Popta wordt de kwestie nog complexer. Zij boren namelijk een nieuwe dimensie in de toetsing van leesvaardigheid aan door de problematiek van meertaligheid in toetsingscontexten aan te snijden. In hun *Multi-Assessment*-project hebben zij samen met leerkrachten verkend hoe de thuistalen van leerlingen benut kunnen worden om rekentoetsing in het nieuwkomersonderwijs eerlijker te maken. Daarbij moesten scholen niet alleen de ingewikkelde omschakeling van *eentalig* naar *meertalig* evalueren maken, maar ook die van *toetsing* naar *assessment* (waarbij niet alleen wordt vastgesteld wat een kind kan, maar ook het hele onderwijsleerproces wordt meegenomen, én er meer ruimte is voor de eigen stem van leerlingen, alsmede die van hun leeftijdgenoten en hun ouders). Van Beuningen, Smit en Van Popta laten zien dat deze omschakelingen mogelijk zijn, maar benadrukken tevens hoe complex die operatie in de praktijk is.

Hoe clichématig het ook mag klinken: dat laatste onderstreept dat het onderzoek naar lezen in beweging zal blijven, want nog altijd liggen er vele vragen en uitdagingen voor ons die om nieuwe verkenningen vragen. Als we dus vaststellen dat het lezen in beweging is, moeten we tegelijkertijd onderstrepen dat deze bundeling niet meer dan een hectometerpaaltje is – maar dan wel op een doorlopende weg, die als we onderzoek en praktijk succesvol weten te integreren naar zonniger oorden leidt en de afgrond ver achter zich laat.